

*Т. Вилегжаніна, генеральний директор
Державного закладу
«Національна парламентська бібліотека України»*

БІБЛІОТЕКА В КОНТЕКСТІ РЕФОРМ

2011 рік розпочинає друге десятиріччя XXI століття – період, під час якого в Україні впроваджуватимуться реформи, спрямовані на вдосконалення та підвищення ефективності державного управління. Сфера культури теж підлягає реформуванню. Головне, щоб під час глобальних змін її не розглядали як звичайну галузь економіки, недооцінюючи соціального значення закладів культури.

Слід зауважити, що сфера культури, складовою якої є бібліотеки, не належить до пріоритетів державної політики. Як і раніше, недостатнім є рівень фінансового забезпечення діяльності більшості бібліотек, а низька заробітна платня призводить до дефіциту кадрів із бібліотечною освітою. Слабка матеріально-технічна база, нестача коштів на комплектування фондів і забезпечення їхнього збереження також є тими чинниками, котрі знижують ефективність роботи бібліотечних закладів і в цілому рівень культури в країні.

Як функціонувати бібліотекам у цих умовах? Які проблеми бібліотечної галузі підлягають першочерговому розв'язанню?

Відмінною рисою нашого часу є те, що в багатьох випадках у бібліотек немає готових рішень, а накопичений попередній досвід підлягає постійному корегуванню.

Мета цієї статті – розглянути комплекс завдань, спрямованих на збереження та подальший розвиток єдиного культурного простору в умовах реформ, зокрема, на підвищення рівня бібліотечного обслуговування населення, оскільки бібліотеки не тільки накопичують, зберігають документні культурні цінності, але й забезпечують вільний доступ до них громадян.

Просвітницька, інформаційна і соціальна функції публічних бібліотек реалізуються через велику мережу закладів (понад 18 тис. одиниць), переважна більшість яких розташована в регіонах та належить до комунальної форми власності.

Незважаючи на те, що за останні 15–20 років уся законодавча база в бібліотечній галузі, по суті, було створено заново, відсутність деяких нормативних документів, соціальних стандартів надання бібліотечних послуг унеможливує подальший розвиток публічних бібліотек. Це, перш за все, нормативи щодо обсягу бібліотечного фонду, поповнення документних фондів бібліотек різного регіонального рівня; фінансові нормативи забезпечення книгозбірень, а також перехід на корпоративні електронні технології, створення зведеного каталогу бібліотек України; використання нестационарних форм обслуговування населення та інших технологій.

Питання розроблення і впровадження державних соціальних стандартів з надання гарантованих державою послуг населенню у сфері культури, а також створення методики, що визначає розмір фінансового забезпечення цих стандартів із розрахунку на душу населення, розглядалися п'ять років тому і знайшли втілення в Концепції державної політики в галузі культури на 2005–2007 роки (2005) як пріоритетні завдання. На

жаль, це залишилося лише добрим наміром влади.

Існуючі моделі бібліотечного обслуговування побудовано відповідно до адміністративно-територіального поділу країни і належать до компетенції місцевого самоврядування, яке започатковано в Україні з 1991 року. Відповідно до Закону України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», держава надала місцевим громадам право самостійно вирішувати свої справи. Вперше з'явилося поняття комунальної власності. Із державної до комунальної власності було передано як майно, так і організації, в тому числі бібліотеки, котрі переходили в підпорядкування місцевих органів влади. Бібліотечна статистика свідчить про те, що з року в рік кількість бібліотек, переважно на селі, зменшується. Так, у 2007 р. у сільській місцевості діяла 14 881 книгозбірня, а в 2009 р. їх вже налічувалося 14 739.

Опинившись без достатнього нормативно-правового забезпечення, вони стали повністю залежними від місцевої влади, її розуміння ролі книги та інформації у житті громади. Безумовно, Україна має велику мережу публічних бібліотек (майже в п'ять разів більшу, ніж у Німеччині), але долю тих чи інших бібліотечних закладів треба вирішувати шляхом глибокого аналізу, спрямовуючи фінансування не на утримання неперспективних закладів, а на трансформацію діяльності бібліотек, потрібних громаді.

Тому найважливішим кроком під час здійснення реформ у бібліотечній галузі є оптимізація мережі бібліотек одночасно із забезпеченням їх відповідною нормативно-правовою базою та соціальними стандартами надання бібліотечних послуг. Йдеться й про нормативи завантаження працівників різних бібліотек (що дозволить призупинити можливе скорочення штатних одиниць), і про нормативи кількості бібліотек відповідно до чисельності користувачів (що зупинить безпідставне закриття бібліотечних закладів та сприятиме їхній оптимізації). Причому, під оптимізацією діючої мережі бібліотек треба розуміти досягнення її найкращого стану, оптимальне впорядкування з урахуванням сучасних вимог, а не звичайне скорочення, яке може бути тільки тоді, коли на те є об'єктивні причини.

Із врахуванням норм нині чинного Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), оптимізація (упорядкування) мережі бібліотек залежить від потреб місцевої громади, і у випадку свавілля влади захистити бібліотечні заклади можуть саме соціальні нормативи. Це передбачає прийняття державного стандарту бібліотечного обслуговування, тобто законодавчо закріплених вимог до діяльності бібліотек.

Безумовно, приймаючи рішення та здійснюючи конкретні дії, треба ретельно аналізувати ситуацію, враховуючи всі аспекти і фактори, наприклад, демографічні зміни, пов'язані зі зменшенням чисельності населення, особливо у сільській місцевості. При цьому процес оптимізації мережі бібліотек передбачає, перш за все, встановлення для жителів окремих населених пунктів критеріїв (нормативних показників) доступності бібліотечного обслуговування, враховуючи при цьому віддаленість бібліотеки від місця проживання, наявність транспортних шляхів і засобів пересування.

На нашу думку, мережа публічних бібліотек в Україні потребує адаптації до нових соціально-економічних

умов, модернізації на основі нових технологій, розвитку з урахуванням загальносвітових тенденцій і досвіду. Саме ці завдання повинні бути в зоні особливої уваги професійної бібліотечної спільноти, органів влади, перш за все, органів управління бібліотечною справою всіх рівнів.

Головне що необхідно пам'ятати всім, хто вже займається або займатиметься реформуванням бібліотечної мережі: пріоритетом має бути дотримання конституційного права кожного громадянина і жителя України незалежно від того, де він мешкає – у мегаполісі чи маленькому селі, на рівний, вільний доступ до інформації та знань. ■

ДО 65-РІЧЧЯ ПЕРЕМОГИ У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ

*П. Гапченко, головний бібліотекар
Державного закладу*

«Національна парламентська бібліотека України»

НАЦІОНАЛЬНА ПАРЛАМЕНТСЬКА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ В РОКИ ВІЙНИ

НАПЕРЕДОДНІ війни книжковий фонд Київської обласної бібліотеки ім. ВКП(б) (нині – Державний заклад «Національна парламентська бібліотека України») нараховував 271 660 примірників видань. Тут зберігалися рідкісні дореволюційні колекції, подаровані власниками чи їхніми нащадками, комплекти часописів XIX–XX ст., значний обсяг довідкової літератури, унікальні видання з архітектури та мистецтва, інших галузей знань. Та й сама книгозбірня, побудована ще в 1911 р., була прикрасою міста, гармонійно вписуючись в його архітектурний ансамбль.

На світанку 22 червня 1941 р. мирне життя киян перервалося нападом гітлерівських військ, і поступово місто стало прифронтовим.

Незважаючи на воєнний стан у місті й значні кадрові втрати, бібліотека протягом літа і першої половини вересня продовжувала обслуговувати читачів. Тут готувалися до початку нового навчального року професори, студенти та аспіранти київських вищих навчальних закладів, науковці, письменники, а також командири і бійці Червоної армії. В залах бібліотеки постійно експонувалися книжкові виставки, присвячені героїзму радянських людей під час війни.

Водночас ряди бібліотекарів ріділи. До лав Червоної армії було призвано військовозобов'язаних працівників, деякі бібліотекарі стали народними ополченцями, як, наприклад, колишній заступник директора А. Раскін, завідувачка абонементу Г. Каган. Деякі з них працювали в госпіталях, санітарних потягах, стали військовими перекладачами, зв'язківцями та ін.

Бібліотекарями міста готувалися для захисників Вітчизни невеличкі бібліотечки, що склалися з творів класиків художньої літератури, сучасних письменників і поетів та видань патріотичного, антифашистського спрямування. Для обслуговування фронтоних військових частин і загонів народного ополчення формувалися книжкові пересувки з соціально-економічною, художньою, військовою літературою тощо [1].

Допомога бібліотекарів фронту цим не обмежувалася. Штаб оборони міста зобов'язав працівників міських бібліотек видавати зі своїх фондів твори друку, які могли бути придатними у боротьбі з ворогом – топографічні карти, книжки військової тематики, видання про будівництво оборонних укріплень, посібники з експлуатації військової техніки, використання радіотехніки, засобів зв'язку, численну медичну літературу. Крім того, працівники Обласної бібліотеки входили до міських груп самозахисту, охороняли приміщення книгозбірні й несли протипожежну службу.

У липні 1941 р. Народний комісаріат освіти (НКО) УРСР, якому належала мережа державних масових бібліотек, з метою запобігання знищенню і розграбовуванню цінних бібліотечних фондів, видав директиву про передачу бібліотеками найбільш значущих видань на збереження до архівів обкомів партії. Але в основному це стосувалося партійних і радянських документів. Найцінніші ж рукописні та друковані видання залишалися напризволяще. Київська обласна бібліотека ім. ВКП(б) не потрапила до переліку установ, яким було надано першочергове право на евакуацію спеціальними ешелонами.

Серед чиновників Бібліотечного управління НКО України панувала розгубленість. У них не було чіткого плану евакуації бібліотечних книжкових фондів, не могли вони забезпечити і належного керівництва книгозбірнями. Коли в тил були евакуйовані, разом із сім'ями, деякі працівники Обласної бібліотеки ім. ВКП(б), включаючи директора установи Є. Шліхтер, книгозбірня залишилася фактично без керівництва. За свідченням її ветеранів, тимчасово на посаду директора було призначено нікому не відомого студента, який безслідно зник після захоплення німцями міста.

24 вересня в центрі Києва пролунали потужні вибухи і почалися пожежі, які тривали п'ять днів поспіль. Це співробітники НКВС почали підривати заздалегідь замінювані будинки на Хрещатику, інші об'єкти в різних частинах міста. Майже весь Хрещатик та навколишні